

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ
З КОМПЛЕКСНИМИ ПОРУШЕННЯМИ
В УМОВАХ ЗАКЛАДУ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ»**

Виконав: студент 2 курсу
групи SoO2-M21z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньо-професійною
програмою Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка)
Будний Олександр В'ячеславович

Керівник:
Дмітрієва О.І., кандидат
педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти

Рецензент:
Ацеховська О.В., директор
Піщанської спеціальної
ЗОШ-інтернату

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	6
1.1. Психолого-педагогічні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей особистості.....	6
1.2. Особливості процесу розвитку творчих здібностей молодших школярів з комплексними порушеннями розвитку.....	22
Висновки до розділу I.....	32
РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З КОМПЛЕКСНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ.....	34
2.1. Методика констатувального дослідження.....	34
2.2. Аналіз результатів констатувального дослідження.....	40
2.3. Педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів з порушеннями слуху та затримкою психічного розвитку.....	57
Висновки до розділу II.....	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема розвитку творчих здібностей у молодшому шкільному віці є актуальною, оскільки дитинство є єдиним періодом життя людини, коли творчість стає універсальним та домінуючим способом існування. Відповідно, важливою психолого-педагогічною проблемою є створення ефективних умов, що сприятимуть розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Окреслена проблема є однією з центральних у педагогіці, оскільки розвиток суспільства, його поступ уперед – це шлях творчого зростання, долання стереотипів, вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних рішень, оригінальних підходів і шляхів їх втілення. Однією із домінантних у сучасній освіті ідей є ідея формування людини-дослідника, здатної до творчого мислення, самостійного пошуку шляхів вирішення проблем.

Науковці аналізують поняття творчих здібностей як психологічних особливостей дитини, розвиток яких сприяє оволодінню певною діяльністю.

У психології питання творчості досліджується в аспекті діяльнісного підходу з різних точок зору. В. Давидов, Д. Ельконін, О. Леонт'єв та ін. творчість пов'язують з окресленням творчих здібностей як вродженої якості особистості, що допоможе їй опанувати досягненнями культури. М. Лейтес, І. Терещенко акцентують свою увагу на конкретно індивідуально-психологічних особливостях.

Вагомий внесок у теоретичні положення та визначення психолого-педагогічних передумов освітнього процесу здійснено І.Бехом, Л. Божович, Л. Виготським, В. Давидовим, С. Діденко, О. Леонт'євим, В. Сухомлинським, К. Ушинським та ін. Ними визначено сензитивність молодшого шкільного віку до творчості та визначено молодший шкільний вік як найінтенсивніший період творчого становлення особистості.

Творчі здібності та творча діяльність були й залишаються предметом аналізу багатьох учених як вітчизняних (І.Волощук, С. Гончаренко, Г. Костюк, О. Кочерга, В. Моляко, В. Роменець, М. Холодна), так і

зарубіжних наукових шкіл (Л.Богоявленська, Ф. Вернон, Дж. Гілфорд, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, Е. Торранс). Дослідники аналізують різні аспекти проблеми творчих здібностей: їх природу, компонентну будову, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування.

Важливою проблемою спеціальної педагогіки є розвиток творчих здібностей дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Адже кожна дитина – унікальна, кожна дитина має право на реалізацію власних інтересів, уподобань, здібностей. Найчастіше цей процес відбувається у закладі спеціальної освіти, у якому для школярів створені максимально адаптовані для них умови навчання, виховання та розвитку. Звичайно, це вимагає створення у закладах такого типу відповідних умов для розвитку творчих здібностей учнів.

Актуальність зазначеної проблеми, потреба у її вирішенні у спеціальних закладах загальної середньої освіти зумовили вибір теми дипломної роботи магістра **«Розвиток творчих здібностей школярів з комплексними порушеннями в умовах закладу спеціальної освіти»**.

Мета дослідження – розробити педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів з порушеннями слуху та затримкою психічного розвитку у сучасному закладі спеціальної освіти.

Завдання дослідження:

1. Визначити стан розробленості проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі.
2. З'ясувати особливості процесу розвитку творчих здібностей школярів з комплексними порушеннями розвитку(порушеннями слуху та затримкою психічного розвитку).
3. Визначити спрямованість навчально-виховного процесу закладу спеціальної освіти на розвиток творчих здібностей молодших школярів.
4. Визначити рівні сформованості творчих здібностей молодших школярів з порушеннями слуху та затримкою психічного розвитку.

5. Розробити педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів з комплексними порушеннями у сучасному закладі спеціальної освіти.

Об'єкт дослідження – процес розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів з комплексними порушеннями розвитку (порушеннями слуху та затримкою психічного розвитку) у навчально-виховному процесі сучасного закладу спеціальної освіти.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури, узагальнення та систематизація одержаних відомостей; *емпіричні:* анкетування, опитування, спостереження, тестування, констатувальний експеримент; *статистичні:* кількісний та якісний аналіз отриманих даних.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів з комплексними порушеннями у сучасному закладі спеціальної освіти.

Апробація результатів дослідження відбулась на науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2021-2022 навчальному році (м. Кам'янець-Подільський, 2022). За результатами дослідження опубліковано 1 статтю.

Експериментальна база дослідження – Піщанська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Вінницької обласної ради.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 87 сторінок, з них 76 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Аналіз літературних джерел та проведене емпіричне дослідження дозволили нам зробити наступні висновки.

З'ясовано, що актуальною проблемою сьогодення є розвиток творчих здібностей школярів. Поняття «творчі здібності» розглядаються у психолого-педагогічній літературі як особливий вид розумових здібностей, які виражаються в умінні дитиною мислити за межами встановлених вимог, мислити нетрадиційно, генерувати оригінальні ідеї та знаходити способи їх практичного вирішення. Творчий потенціал особистості визначається не лише мисленням, але й свідомістю, інтуїцією, уявою, мотивами, емоціями, пам'яттю, волею.

Встановлено, що особливо сприятливим для розвитку творчих здібностей учнів є молодший шкільний вік, оскільки у цей віковий період творча діяльність є природною і обумовлює подальше формування і розвиток людини, а також характеризується активністю процесів формування уяви, фантазії, творчого мислення, чіткого прояву допитливості, спостережливості.

Визначено особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів з комплексними порушеннями, що обумовлені специфікою порушення слуху та затримкою психічного розвитку, особливостями розвитку усіх психічних процесів цієї категорії дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі тих, які відіграють важливу роль у розвитку творчих здібностей, зокрема, пам'яті, уяви, словесно-логічного та наочно-образного мислення, мовлення, а також характерними проявами наслідків порушень. Діти з комплексними порушеннями мають виразне відставання від інших дітей з порушеннями слуху у розвитку словесного мовлення, у сприйманні та відтворенні усного мовлення, у засвоєнні значень слів, що позначають предмети та явища навколишнього світу, в оволодінні зв'язним мовленням.

З'ясовано, що у спеціальному закладі загальної середньої освіти надається увага розвитку творчих здібностей школярів з комплексними порушеннями, переважно, у позаурочний час, під час виховних занять та

занять гурткової роботи. Виховний план закладу містить достатньо заходів, спрямованих на розвиток творчих здібностей молодших школярів. Разом з тим, окремі педагоги не вважають за потрібне надавати особливої уваги розвитку творчих здібностей школярів особливо під час навчальних занять, адже на перше місце ставлять засвоєння програмового матеріалу учнями. Частина педагогів вважає, що краще розвивати творчі здібності учнів робити в позаурочний час(33,3%), під час гурткової роботи(46,7%), протягом всього часу навчання(20%).

Опитування батьків молодших школярів з комплексними порушеннями засвідчили незначний рівень зацікавленості у розвитку творчих здібностей їхніх дітей, переважна більшість респондентів (83,3%) вважають, що цей процес має відбуватися у школі.

Визначено три рівні сформованості творчих здібностей молодших школярів з порушеннями слуху та затримкою психічного розвитку(високий, середній, низький) відповідно до визначених нами критеріїв(мотиваційного когнітивного, емоційного). За результатами анкетування педагогів, бесіди з дітьми, анкетування учнів, виконання ними творчих завдань, нами з'ясовано, що у 58,3% молодших школярів з комплексними порушеннями визначено низький рівень, у 41,7% молодших школярів – середній рівень сформованості творчих здібностей, високого рівня не було визначено у жодного учня.

Розроблено педагогічні умови забезпечення процесу розвитку творчих здібностей молодших школярів з комплексними порушеннями(порушеннями слуху та затримкою психічного розвитку), зокрема: створення максимально сприятливих умов для розвитку творчих здібностей молодших школярів під час навчальних занять, в позаурочний час під час виховних занять та занять гурткової роботи; врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів з порушеннями слуху та затримкою психічного розвитку при виконанні завдань; застосування різноманітних способів та прийомів створення художніх образів у практичній діяльності; стимулювання емоцій, почуттів дітей у творчому процесі; застосування міжпредметних зв'язків у

гурткової роботі, врахування корекційних принципів роботи з цією категорією школярів з особливими освітніми потребами.

Вважаємо, що впровадження розроблених нами педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів з комплексними порушеннями сприятиме забезпеченню ефективності та результативності цього процесу.

Виконане дослідження не охоплює усіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективу нашого дослідження вбачаємо у впровадженні розроблених педагогічних умов забезпечення процесу розвитку творчих здібностей молодших школярів з комплексними порушеннями у практику роботи спеціальних закладів загальної середньої освіти та закладів з інклюзивним навчанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверянова Н. Образотворче мистецтво: стан і проблеми вивчення. Рідна школа. 2001. №1. С. 53-55.
2. Анджейчак А. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах. Обдарована дитина. 2000. №5, С. 8-13.
3. Антипець В.П. Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів як основи креативної особистості / П. В.Антипець, С.М. Артюх // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 125. С.279-282.
4. Антонович Є.А. Художні техніки в школі. К.: ІЗМН, 2001.312 с.
5. Балл Г.О. про визначальні характеристики здібностей і принципи їх врахування у навчально-виховній роботі. Психологія. 2002. №2, С.2-4.
6. Баранов А.А. Развитие творческих способностей у младших школьников в изобразительной и игровой деятельности. К., 2003. С.115-123.
7. Барко В. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навчально-виховному процесі. К.,200. 85 с.
8. Берека В. Роль позашкільних закладів у формуванні творчої особистості. Педагогічний вісник. 2004. № 2. С.6-7.
9. Бех І.Д. Виховання особистості. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 280 с.
10. Біла І.М. Психологія дитячої творчості / І.М.Біла. К.: Фенікс, 2014. 136 с.
11. Білик Т.С. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами ігрових технологій/ Т.С. Білик // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ ім.. М. Коцюбинського, 10-11 листопада 2015 р.) за ред. Г. С. Тарасенко; Вінницький державний

педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015.

12. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей: пособие для учителя / Д. Богоявленская //ИД «Федоров». 2009. 416 с.

13. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. М.: Институт практической психологии, 1997. 352 с.

14. Бондаренко Н. Про формування творчої особистості молодшого школяра засобами слова / Н. Бондаренко // Початкова школа. 1998. №9. С. 22-24.

15. Боровик О.В. Развитие творческого воображения. Методические рекомендации. М., 200. 128 с.

16. Бублій О.А. Розвиток творчих здібностей учнів Нива знань. 2005. №3. С. 30-32.

17. Будій Н.Д. Проблема розвитку творчих здібностей дітей шестирічного віку в контексті особистісно орієнтованого навчання / Н.Д.Будій // Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ : Київський міський педагогічний університет імені Бориса Грінченка, 2004. С. 21-23.

18. Будій Н.Д. Обдаровані діти: виявлення – навчання – розвиток / Н. Д. Будій // Початкова школа на перехресті проблем : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2004. С. 3-7.

19. Будій Н.Д. Розвиток творчих можливостей молодших школярів у контексті інноваційних освітніх технологій / Н.Д. Будій // Педагогічна освіта: теорія і практика, Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. К.: Київський міський педагогічний університет імені Бориса Грінченка, 2005. №.4. С. 110-114.

20. Вікторенко І. Особливості образотворчої діяльності молодших школярів. Рідна школа. 2003. №4. С. 61-63.
21. Волобуєва Т.Б. Розвиток творчої компетентності школярів. Х.: Вид. група «Основа», 2005. 112 с.
22. Волощук І.С. Методи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку. К.: Ін-т педагогіки АПН України, 1998 160 с.
23. Воронюк І.В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів / Автореф. дис. канд. психолог. наук. – спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. К.: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2003. 20 с.
24. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк / Л.С. Выготский. 2-е изд. М.: Просвещение, 1967. 93 с.
25. Выготский Л.С. Воображение и творчество в младшем школьном возрасте. СПб, 1997.
26. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления [под ред. А.М. Матюшкина]. М.: Прогресс, 1965. С. 433-456.
27. Гололоб С.В. Уроки фантазії. К., 2005. 480 с.
28. Грушко О.В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09/ ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2005. 20 с.
29. Гуманізація процесу навчання в школі: Навчальний посібник/ За ред. С.П. Бондаря, 2-ге вид., доповн. К.: Стислос, 2001. 256 с.
30. Гурець Н.Т. Педагогічні умови розвитку творчої активності молодших школярів у гуртковій роботі. Харків, 2004. 25 с.
31. Демченко І.І. В.О.Сухомлинський про творчий розвиток молодших школярів через образотворче мистецтво. Рідна школа. 2002. № 12. С. 18-19.

32. Демченко І.І. До питання розвитку художньої творчості учнів початкової школи. Рідна школа. 2004. № 2. С. 45-47.
33. Дружинин В.Н. Психология творчества / В.Н.Дружинин // Психологический журнал. 2005. Т. 26. №5. С.10-109.
34. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. СПб : Питер, 2002. 386 с.
35. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. СПб: Питер, 2009. 434 с.
36. Іщенко Н.В. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів / Н. Іщенко // Педагогічний альманах: збірник праць молодих науковців [Електронне видання]/ відп. Ред. Є.І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. С.98-101.
37. Кабши І.Ю. Розвиток художніх здібностей дітей молодшого шкільного віку. Психологія. 2001. № 3. С.18-22.
38. Коновець С.В. Образотворче мистецтво як засіб активації дитячої творчості. Мистецтво та освіта. 2001. № 3. С. 15-18.
39. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г.С. Костюк. К., 1997. 80 с.
40. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К., 1989. 380 с.
41. Крутецкий В.А. Психология: учебник [для учащихся пед.училищ] В.А.Крутецкий. М.: Просвещение, 1980. 352 с..
42. Кульчицька О. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей. Обдарована дитина. 2007. № 1. С.42-44.
43. Литвиненко С.А. Малювання як засіб розвитку творчості молодших школярів. Запоріжжя, 2005. С.79-83.
44. Лук А.Н. Психология творчества. М.: Наука, 1978. 128 с.
45. Матвійчук Т.В. Основні напрямки дослідження творчих здібностей у психології та педагогіці / Т.В. Матвійчук // Збірник наукових

праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. №1. С. 145-150.

46. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В.О. Моляко // Психологічна газета. 2005. № 6. С.4-5.

47. Моляко В.А. Психология детской одаренности/ Укр. дом «Знание»Украины. К., 1995. 83 с.

48. Навчальна програма для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх закладів для дітей зі зниженим слухом «Образотворче мистецтво»(Укладачі Литвинова В.В. Родименко І.М., Базилевська О.О.). К., 2014.

49. Нікітін Б.П. Виникнення і розвиток творчих здібностей // Радянська школа / Б.П. Нікітін. 1994. № 4. С.20-22.

50. Осадченко І. Характеристика поняття «творчі здібності учнів ліцеїв» / І. Осадченко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2013. №8(2). С. 83-90.

51. Основи корекційної педагогіки : навчальний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева; за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.

52. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е.С.Рапацевич. Мн.: Современ. Слово, 2005. –720 с.

53. Пов'якель Н.І. Практична психологія креативності: навчальний посібник[для студентів психологічних спеціальностей] / Н.І. Пов'якель, Т.М. Розова. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. 321 с.

54. Пономарев Я.А. Психология творчества / Пономарев Я.О. М.: Наука, 1976. 303 с.

55. Речицкая Е.Г Развитие творческого воображения младших школьников / Е.Г. Речицкая, Е. А. Сошина. М., 1999. С. 25-44.

56. Рослякова Е.Е. Проблема воображения в контексте гуманистического подхода к развитию личности ребенка / Е.Е. Рослякова // Начальная школа. 2003. №5. С. 51-53.

57. Романовська Д. Регуляція творчої діяльності учня: створення адекватних умов для розвитку творчої особистості / Д. Романовська // Психолог. 2006. № 11. С. 11-15.

58. Рубинштейн С. Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории / С. Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. 1960. №3. С. 3-15.

59. Рудакова Т.І. Дидактична гра – дієвий засіб активізації творчої діяльності учнів / Т. Рудакова // Початкова школа. 2005. №16. С.7-13.

60. Равлюк Т. Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей учнів / Т. Равлюк // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2005. Вип. 20. С. 112-118.

61. Рогозіна В.В. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів / В.В. Рогозіна//Мистецтво та освіта. 1997. №3. С. 5-8.

62. Рогозина В. Педагогические условия развития творческих способностей на уроке // Воспитание школьников. 2007. №4, с. 28-30.

63. Специальная психология: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / [В.И. Лубовский, Т.В. Розанова, Л.И. Солнцева и др.]; под ред. В.И. Лубовского. 3-е изд. М.: Издательский центр «Академия». 2006. 464 с.

64. Сурдопедагогика: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / [И.Г. Багрова и др.]; под ред. Е.Г. Речицкой. М.: Гуманитар. Изд. Центр ВЛАДОС. 2004. 655 с.

65. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. / В. Сухомлинський. К.: Рад. школа, 1976. Т 2. 554 с.

66. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В. Сухомлинський// Вибр. твори: в 5-ти т. К., 1970. Т.3. С.555.

67. Сухомлинський В.О. Сто порад учителів/ В.О.Сухомлинський. К.: Радянська школа, 1988. 310 с.
68. Станіславська Г.П. Розвиток творчих здібностей школярів / Г. Станіславська. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 64 с.
69. Творчество, творческие способности и творческие методы в педагогической деятельности: методическая разработка/ Лазарев Н., Николаенко С. и др. Сумы, 1990. 70 с.
70. Теплов Б.М. Способности и одаренность / Б.М. Теплов // Психология индивидуальных различий. М., 1982. 539 с.
71. Туриніна О.Л. Психологія творчості: навч. посіб./ О.Л.Туриніна. К.: МАУП, 2007. 160 с.
72. Черепковська Н.І. Виявлення та стимуляція розвитку творчого потенціалу дітей / Н.І. Черепковська // Обдарована дитина. 2006. №1, С. 18 - 21.
73. Чорна Л.Г. Психологія забезпечення розвитку творчих здібностей учнів / Л.Г. Чорна // Психологічна газета. 2001. №2. С. 42-46.
74. Черноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. Проблеми підготовки сучасного вчителя №5(Ч.1), 2012. – С. 83.
75. Шуть М.М. Формування творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор у навчальному процесі/ Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.09/ М.М. Шуть. Харків, 2010. 238 с.
76. Яковлева Е.Л. Эмоциональные механизмы творческого потенциала/ Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. 1997. № 4. С. 127-135.
77. Guilford J. P. Intellectual factors in productive thinking / J. P. Guilford //Productive thinking in education. The National Education Association, 1968. P. 5-21.